

РЕЦЕНЗІЇ

“ФЕНОМЕН СВОБОДИ І ФРАНЦУЗЬКИЙ ПОСТМОДЕРНІЗМ”

Дарина Скринник-Миська

Рецензія на монографію Орести Лосик

Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм / Ореста Лосик. – Львів : Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2016. – 302 с. (Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 46).

Ситуація соціально-політичних зсувів, свідками й учасниками яких ми є, все частіше спонукає інтелектуалів різних країн звертатися до критичного осмислення новопосталого політико-економічного ладу – неолібералізму, ключовою проблемою якого виступає свобода.

Як стверджує нідерландський соціолог П. Гілен, переосмислюючи сучасну кризу та основи сьогоднішнього транснаціонального громадянського суспільства, саме культура є головною підвалиною європейської спільноти. А свобода – одна із сутнісних характеристик культури та її визначальна умова. Тож монографія Орести Лосик “Феномен свободи і французький постмодернізм” і справді дуже на часі. Тим більше, коли щоразу частіше лунають голоси інтелектуалів про завершення доби постмодернізму, яке пов’язується з початком світової економічної кризи 2008 р., є рація під цим новим кутом зору осмислити постмодерністську течію у наукових дослідженнях та мистецьких нуртах. Особливо ж – у ситуації утрудненої адаптації української культури до світоглядних позицій та сенсів західного постмодернізму.

У чотирьох розділах монографії послідовно висвітлено найголовніші аспекти феномену свободи з позиції ключової проблематики французького постмодернізму. Авторка звертає значну увагу на роль мовного фактора, ментальності та способу теоретизування французьких мислителів у становленні ідей постмодернізму як результату передовсім французької інтелектуальної традиції. Тож особливим ракурсом дослідження є аналіз семіолінгвістичної природи дискурсивних практик постмодернізму.

У першому розділі монографії здійснено глибокий та багатоаспектний огляд підходів до понять пост/модерн – пост/модерність – пост/модернізм. Імпонує загальна настановленість дослідниці, замість ризикованого спрощення

та схематизації, показати багатогранність та неоднозначність інтерпретацій цих ключових термінів у різних дисциплінах та у різних національних культурах. О. Лосик постулює потребу виявити “існування багатьох різних постмодернізмів” та прийняти неможливість “синтезовано об’єднати всі їх значення згідно з класичними методологічними підходами” (С. 56). Натомість авторка пропонує антологічний підхід до постмодерністських тем, проблематик та перспектив, тобто експлікацію багатоманіття поглядів різних теоретиків-постмодерністів через ключові тексти (С. 58), що уможливить читачеві багатоаспектне бачення цього складного феномену, уникаючи небезпечного редукування до спрощеної теоретичної схеми.

Спільний знаменник, навколо якого розгортає свій аналіз О. Лосик, – розуміння модерності як понадчасового синоніма сучасності, тобто західного способу світорозуміння впродовж останніх 500 років. Цей аналіз видається нам особливо цінним з огляду на те, що в українській гуманітарній думці немає консенсусу щодо трактування понять “модерн” – “модернізм” – “постмодерн” – “постмодернізм” – “модерність”. Для прикладу, в українському мистецтвознавстві, що оперує цими термінами у контексті мистецьких нуртів, але часто ігнорує філософські джерела окремих понять, брак консенсусу межує з плутаниною та поверховою інтерпретацією визначальних для мистецтва ХХ ст. категорій.

Влучними й справедливими є, на наш погляд, зауваги авторки монографії щодо інтерпретації підходів до постмодернізму в Україні. Так, окрім згоди та незгоди у спільноті української гуманітаристики стосовно “духу часу”, який репрезентує постмодернізм, одна з небезпек дискусій навколо нього в Україні – поверхова інтерпретація та недбалі узагальнення, що не опираються на глибинне знання та розуміння постмодерністських ідей.

У дослідженні головний акцент О. Лосик закономірно робить на інтелектуальній спадщині Ж.-Ф. Ліотара, хоча, звісно, не оминає увагою ідей М. Фуко, Ж. Деріда, Ж. Бодріяра та ін. У другому розділі монографії розглянуто джерела постмодерністського розуміння свободи з позиції Ж.-Ф. Ліотара, де особливе місце відводиться ролі Просвітництва; спадщині Л. Вітгенштайна; співвідношенню нового та істинного; ідеям І. Башляра.

Особливо цікавий для нас підрозділ, присвячений культурно-мистецьким джерелам постмодернізму, зокрема, й з огляду на те, що термін “постмодернізм” вперше починає вживатися для окреслення змін саме у площині художньої творчості (С. 99). Розгортаючи зміст цього розділу, О. Лосик розглядає естетично-філософську аналітику Д. Дідро (С. 102–104). У підрозділі “Потенціал європейського fin-de-siècle: від декадансу до авангарду” авторка характеризує явища естетизму, модернізму та авангарду. Щодо цього підрозділу маємо низку зауваг. Так, на наш погляд, ті характеристики, які означає дослідниця, недостатньо виявляють сутність явищ естетизму, модернізму, авангарду, їх взаємозв’язок та співвідношення. У першому розділі О. Лосик доречно наголошує на ролі естетики як дисципліни, що, починаючи

зі своєї появи у XVIII ст., також впливала на формування “сучасності” (С. 23). Проте, на жаль, авторка не розвиває цю думку далі. Маємо на увазі, що дослідження збагатив би аналіз трансформацій, яких зазнало мистецтво, починаючи із зазначеного XVIII ст., коли воно вперше в історії набуває статусу автономії, емансипуючись від життєвої практики (за П. Бюргером). З цього огляду естетизм як самоізоляція від життєвої практики постає логічним етапом на шляху становлення та самокритики інституту мистецтва (Г. Маркузе), яку здійснює історичний авангард 1920-х рр. Отож сутнісною характеристикою авангарду, що був складовою модернізму (у сенсі сукупності новаторських течій початку XX ст.), було розуміння мистецтва як інструменту політично-естетичної перебудови світу, тобто повернення його у життєву практику.

У підрозділі, що стосується постмодерністської філософії естетики, на нашу думку, також бракує чіткішого окреслення сутності змін, що відбулися у мистецтві. Тим більше, що ці зміни були настільки радикальними, що дали підстави констатувати перехід мистецтва у цілком новий режим (власне “сучасність” з відповідником “contemporary art” на відміну від “modern art”, а в українській версії – “актуальне мистецтво”), кардинально відмінний від усіх попередніх мистецьких практик (“постмедіальна доба” Р. Краус, “кінець мистецтва” А. Данто). Однією з визначальних рис мистецтва періоду кінця 1960–1970-х рр. є зміщення акценту з осмислення окремо взятого сюжету, техніки чи стилю на проблематизацію самої форми репрезентації як способу існування образу в певному представленні, що відрізняється умовністю й щоразу залежить від нових конвенцій (за Є. Андреевою). Звідси випливає ще одна видозміна, що характеризує новий режим існування мистецтва, а саме – розуміння контексту мистецтва як його змісту.

Перелічені моменти, на наш погляд, є своєрідними етапами становлення мистецтва як складової “сучасності”. Ці аспекти вважаємо суттєвим, бо ж сучасне мистецтво інтерпретують сьогодні як феномен, де свобода може бути виявлена чи не найбільшою мірою. Саме присутність сучасного (актуального) мистецтва з його потребою дискусії, аргументації та суперечки може вважатися маркером, який засвідчує наявність громадянського суспільства (за П. Гіленом), тобто, по суті, є і маркером міри реалізації свободи у суспільстві.

У третьому розділі “Контекстуальні особливості дискурсу свободи” дослідниця розглядає поняття дискурсу та дискурсивних практик як ключового інтерпретаційного інструменту, апелюючи передовсім до М. Фуко. Проаналізовано зв’язок постмодерністського світорозуміння з глибинними структурними особливостями мови, зокрема, концепцію Ж.-Ф. Ліотара, засновану на його інтерпретації структурної лінгвістики та феноменології мови; вплив на формування постмодерністської проблематики західного літературознавства. У розділі також приділено увагу проблемі трансформації ідентичності як “дрейфуючої” у зв’язку зі ситуацією постмодернізму. Займаючи критичну позицію щодо міждисциплінарних

тенденцій у науці, О. Лосик відзначає продуктивність соціологічного підходу до проблеми ідентичності, зокрема звертається до підходу З. Баумана (С. 182). Свобода у контексті проблеми ідентичності трактується як чинник, що може спрямовувати “еґоїстичний вибір сам по собі до відповідального самовизначення...” (С. 187).

У розділі також розглянуто стан кризи як одну з особливостей постмодерністського “стану духу”. Авторка відзначає небезпеку перетворення феномену свободи на “інформаційний товар”, що може стати об’єктом маніпуляції суспільною думкою (С. 195). О. Лосик детально розглядає основні напрями, риси та окреслення постмодерної ситуації, зокрема, апелюючи до висновків В. Вельша, С. Куцепала, О. Соболя (С. 197–202), характеризує особливості постмодерністського мислення.

У четвертому розділі розглядається свобода як інтерпретативний феномен французького постмодернізму. Контекстом для досліджуваної проблеми постає культурна атмосфера Франції другої половини ХХ ст. та її своєрідний “інтелектуальний пейзаж”. Особливу увагу у формуванні концепцій свободи приділено ролі філософа-інтелектуала (О. Монжен, Р. Арон, П. Рікер, Ж.-П. Сартр).

В останніх частинах розділу авторка прояснює риси постмодернізму, його позиції та постмодерністську поставу в актуальній дійсності (С. 239–244), окреслює основні перешкоди у постмодерністському взаєморозумінні; докладно розглядає умови “справедливої свободи” за Ж.-Ф. Ліотаром, а також “французьку” закоріненість постмодернізму “крізь призму належності до певної національно-культурної “картини світу” (С. 266).

Підсумовуючи, О. Лосик наголошує на ролі свободи. З одного боку, свобода пронизує всі аспекти нашого життя, змикається з його екзистенційними основами, але разом з тим може бути проінтерпретована надзвичайно по-різному, перетворюючись із екзистенційної категорії на засіб маніпуляції. Тож авторка наголошує на необхідності щораз складнішого й глибшого осмислення цього феномену, прикладом якого і постає постмодерністська течія наукових досліджень. Саме підхід Ж.-Ф. Ліотара для О. Лосик є одним із найбільш значущих, позаяк пропонує альтернативні розв’язки “парадигмального конфлікту навколо осягальних меж і потенційних можливостей свободи” (С. 271).

У своїй монографії “Феномен свободи і французький постмодернізм” О. Лосик здійснила глибинний та проникливий аналіз першоджерел провідних теоретиків постмодернізму та критичних текстів як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Дослідження підкріплене вагомою аргументацією та джерелознавчою базою, що становить 320 позицій у списку літератури, серед яких вагоме місце займають польськокомвні, англокомвні, німецькомвні та франкомвні джерела. Особливо цінним внеском в українську філософську думку та вітчизняне гуманітарне знання є опертя на оригінальні (а не перекладні) тексти таких авторів, як В. Бенямін, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Барт, М. Фуко та ін. Варто зазначити, що ретельний та ґрунтовний

підхід дослідниці до викладу та аргументації може слугувати зразком фахового підходу в гуманітаристиці, що для української науки є особливо наболілим питанням. Щоправда, хоча видання й позиціоноване як таке, що розраховане на широке коло фахівців гуманітарних дисциплін, складність викладу думок та ідей, мабуть, надає тексту рис певної герметичності. Проте це не вада, а радше ознака фахової обізнаності авторки, відчуття нюансів думки та нюансів мови. Текст захоплює не лише глибиною аналізу, але й вишуканим стилем та мовою викладу. Тож ознайомлення з монографією О. Лосик принесе уважному й вимогливому читачеві не лише інтелектуальну, але й естетичну насолоду.

Daryna Skrynnyk-Myska

Oresta Losyk. Phenomenon of Freedom and French Postmodernism. – Lviv: Shevchenko Scientific Society research and publishing centre, 2016. – 302 p. (Series: Ukrainian Studies Research Library SSS. N 46).